ISSN: 2522-9699, 2616-5007

DOI10.33930/ed.2019.5007.56(11-12)-11
УДК 141.319.8

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТА ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ФЕНОМЕНУ УЯВИ В ФІЛОСОФІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

І. В. Єршова-Бабенко

Анотація.

Актуальність теми дослідження. *У сучасному світі, де гендерна рівність стає етичним і правовим імперативом, філософія права потребує інтеграції феномену уяви як інструменту легітимації соціального договору та деконструкції патріархальних норм. Традиційні теорії (Гоббс, Локк, Руссо, Габермас) моделюють уяву для обґрунтування влади та прав людини, але ігнорують її гендерний вимір, де авторитет першої особи (FPA) протистоїть бінарним стереотипам, колоніальним наративам і насильству над суб'єктністю.*

В українському контексті, на тлі європейської інтеграції та воєнних викликів, гендерна політика трансформує правову парадигму: від боротьби зі стереотипами у законодавстві до філософсько-правових досліджень рівності (наприклад, дисертації М. І. Крочук про гендерний паритет). Проте проблема уяви як ресурсу для деколонізації норм та множинності ідентичностей у філософії права залишається недоопрацьованою попри зростання уваги до гендерного права в НААУ та академічних колах.

Дослідження заповнює цю прогалину, пропонуючи модель правозахисту, де повага до уяви забезпечує деколонізацію норм, розширення прав людини та протидію патріархату, сприяючи еволюції українського законодавства в умовах глобальних криз ідентичності та національних реформ.

Постановка проблеми. *У філософії права уява слугує фундаментальним механізмом легітимації соціального договору, моделюючи природний стан і добровільну відмову від свобод заради порядку, як це описують Томас Гоббс, Джон Локк, Жан-Жак Руссо та Юрген Габермас. Цей мисленнєвий конструкт не лише обґрунтовує авторитет держави та монополію на насильство, а й забезпечує недоторканість прав людини через принцип взаємності: відмовитися від деяких своїх права і задовольнитись тією мірою свободи у ставленні до інших людей зеркально тій мірі, яку вона допустила б в інших людей у ставленні до себе [1]. Водночас уява розкривається як етична основа гендерної самоідентифікації, де авторитет першої особи (FPA), від Декарта й Гуссерля до Девідсона, гарантує безпомилковий доступ до суб'єктивних переживань, перетворюючи гендер на уявну конструкцію, що протистоїть бінарним соціальним нормам.*

Проблема виникає на перетині таких традицій: патріархальні суспільства нав'язують стереотипні ролі через колективну уяву, виключаючи маргіналізовані суб'єкти (зокрема жінок і гендерно неконформних осіб) з процесів творення норм, що призводить до етичного насильства над суб'єктністю. Тому постає питання: як уява може трансформувати гендерні норми, інтегруючи авторитет першої особи (FPA) у правозахист і розширюючи соціальний договір до множинності ідентичностей та легітимізації самоідентичності лише за фактом суб'єктивного оцінювання (самоідентифікації) особою власної ідентичності? Історичні приклади (бурунеші в Албанії, дуальність у Спарті) та феміністські стратегії (дендрофемінізм Кукайне, соціальні уявлення Річардсон-Селф) свідчать про потенціал уяви для деколонізації, але відсутність теоретичної інтеграції у філософії права гальмує правову еволюцію. Стаття аналізує цей механізм, пропонуючи уяву як імператив рівності та свободи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій*. Стаття спирається на класичну традицію теорії соціального договору в частині окреслення соціокультурних аспектів феномену уяви в контексті захисту прав людини: Гоббс описує природний стан як "війну всіх проти всіх", де уява моделює монстра-Левіафана для легітимації держави. Локк полемізує, уявляючи мирний стан зі збереженням прав, передаючи державі лише судочинство. Руссо бачить договір як передачу прав суверену-спільноті. Габермас розвиває це через дискурс без примусу. Сучасні роботи інтегрують феномен гендеру: Роелоф аналізує уяву як бар'єр для емпатичного розуміння гендерного досвіду,*

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

підкреслюючи "simulation trouble"; Лог'ю пропонує "gender fictionalism", де віра в гендер самодостатня, забезпечуючи авторитет першої особи (FPA), який простежується від Декарта ("cogito ergo sum") до Гуссерля (Evidenz) і Девідсона (авторитетність ментальних станів без доказів). В свою чергу, Декомб критикує феномен авторитету першої особи через аргументацію про відсутність референта в власному "Я": "З чим пов'язаний авторитет першої особи? З погляду філософії свідомості, його джерелом є безпомилковість внутрішнього сприйняття. Згідно з граматичною філософією розуму, ця безпомилковість є надуманою, оскільки немає того, хто міг би помилитися, адже "Я" - це не ім'я, "Я" не має референта" [3, с. 16-26].

Феміністські студії (Річардсон-Селф, Кукайне, Олуфемі) акцентують деколонізацію норм через "social imaginaries" і "feral intimacy".

Колектив польських дослідників і дослідниць зосереджується на моделюванні сценаріїв гендерних норм у цифровій сфері, враховуючи рівність суб'єктів, забезпечену правом та культурні трансформації сучасності (поява соціальних медіа) з використанням методу Дельфі+ [9].

Італійська дослідниця феміністичної уяви акцентує увагу на трансформаційній силі мистецтва і його вплив на навчання і педагогічні практики і як такі інклюзивні практики змінюють усталені норми та підходи, в тому числі і в правозахисті (гендерний аспект) [10].

Ш. ФіцДжеральд та А. Карлайн, дослідниці з Едінбургу, Шотландія пропонують ідеї гендерної справедливості в правозахисті, де уява є інструментом подолання соціокультурних бар'єрів [7].

Нажаль в дослідницьких колах української філософії права проблема уяви в контексті правозахисту не знаходить належної уваги.

***Постановка завдання.** Розглянути уяву як ключовий ресурс філософії права: від конституювання соціального договору (Гоббс–Габермас) до деконструкції гендерних норм через FPA та феміністські підходи. Проаналізувати перетин ідентичності, прав людини й уяви, довести пріоритет суб'єктивного самовизначення над біологією, запропонувати модель для гендерної рівності як правозахисного імперативу.*

***Виклад основного матеріалу.** Уява розглядається як фундаментальний інструмент у філософії права та гендерних студіях, слугує основою соціального договору — від Гоббса (природний стан як війна, відмова від свобод за Leviathan-моделлю), Локка (мирний стан з мінімальною передачею прав державі) та Руссо (передача прав суверену-спільноті) до Габермаса (комунікаційний дискурс для консенсусу).*

У гендерному контексті уява деконструює патріархальні норми, легітимізуючи гендерну ідентичність через авторитет першої особи (FPA, від Декарта до Девідсона). Гендер трактується як "фікція" (за Лог'ю), де суб'єктивне самовизначення має пріоритет над біологією, а історичні приклади (Спарта, албанські бурунеші) доводять його соціальну природу. Феміністські підходи (Роелофс, Річардсон-Селф, дендрофемінізм Кукайне) використовують уяву для опору стереотипам і деколонізації норм.

***Висновки.** В дослідженні запропоновано правозахисну модель, де повага до уяви забезпечує множинність ідентичностей, протидіючи патріархату та застарілим нормативним догмам.*

***Ключові слова:** уява, права людини, філософія права, гендер, феномен уяви, авторитет першої особи, соціальний порядок, суспільний договір, правозахист*

SOCIOCULTURAL AND GENDER ASPECTS OF PHENOMENON OF IMAGINATION IN HUMAN RIGHTS PHILOSOPHY

Irina Yershova-Babenko

Abstract.

***Relevance of the research**. In today's world, where gender equality is becoming an ethical and legal imperative, legal philosophy needs to integrate the phenomenon of imagination as a tool for legitimizing the social contract and deconstructing patriarchal norms. Traditional theories (Hobbes, Locke, Rousseau, Habermas) model imagination to justify power and human rights, but ignore its gender dimension, where the authority of the first person (FPA) opposes binary stereotypes,*

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

colonial narratives, and violence against subjectivity.

In the Ukrainian context, against the backdrop of European integration and military challenges, gender politics is transforming the legal paradigm: from combating stereotypes in legislation to philosophical and legal studies of equality (for example, M. I. Krochuk's dissertation on gender parity). However, the problem of imagination as a resource for decolonizing norms and multiple identities in the philosophy of law remains underdeveloped, despite the growing attention to gender law in the NAU and academic circles.

This study fills this gap by proposing a model of legal protection where respect for imagination ensures the decolonization of norms, the expansion of human rights, and the counteraction of patriarchy, contributing to the evolution of Ukrainian legislation in the context of global identity crises and national reforms.

***Problem statement**. In the philosophy of law, imagination serves as a fundamental mechanism for legitimizing the social contract, modeling the natural state and voluntary renunciation of freedoms for the sake of order, as described by Thomas Hobbes, John Locke, Jean-Jacques Rousseau, and Jürgen Habermas. This mental construct not only justifies the authority of the state and its monopoly on violence, but also ensures the inviolability of human rights through the principle of reciprocity: to renounce some of one's rights and be satisfied with the degree of freedom in relation to other people that mirrors the degree that one would allow other people to have in relation to oneself [1]. At the same time, imagination is revealed as the ethical basis of gender self-identification, where the authority of the first person (FPA), from Descartes and Husserl to Davidson, guarantees unmistakable access to subjective experiences, transforming gender into an imaginary construct that opposes binary social norms.*

The problem arises at the intersection of such traditions: patriarchal societies impose stereotypical roles through collective imagination, excluding marginalized subjects (in particular women and gender non-conforming individuals) from the processes of norm creation, which leads to ethical violence against subjectivity. This raises the question: how can imagination transform gender norms by integrating first-person authority (FPA) into human rights protection and expanding the social contract to include multiple identities and legitimizing self-identity solely on the basis of a person's subjective assessment (self-identification) of their own identity? Historical examples (burunshi in Albania, duality in Sparta) and feminist strategies (Kukayne's dendrofeminism, Richardson-Self's social representations) testify to the potential of imagination for decolonization, but the lack of theoretical integration in the philosophy of law hinders legal evolution. This article analyzes this mechanism, proposing imagination as an imperative of equality and freedom.

***Analysis of recent research and publications**. The article draws on the classical tradition of social contract theory in defining the sociocultural aspects of the phenomenon of imagination in the context of human rights protection: Hobbes describes the natural state as "war of all against all," where imagination models the monster Leviathan to legitimize the state. Locke argues against this, imagining a peaceful state with the preservation of rights, transferring only the administration of justice to the state. Rousseau sees the contract as a transfer of rights to the sovereign community. Habermas develops this through discourse without coercion. Contemporary works integrate the phenomenon of gender: Roelof analyzes imagination as a barrier to empathic understanding of gender experience, emphasizing "simulation trouble"; Logue proposes "gender fictionalism," where belief in gender is self-sufficient, providing first-person authority (FPA), which can be traced from Descartes ("cogito ergo sum") to Husserl (Evidenz) and Davidson (the authority of mental states without evidence). In turn, Decomb criticizes the phenomenon of first-person authority through the argument about the absence of a referent in one's own "I": "What is first-person authority connected with? From the point of view of the philosophy of consciousness, its source is the infallibility of internal perception. According to the grammatical philosophy of mind, this infallibility is contrived, since there is no one who could be mistaken, because "I" is not a name, 'I' has no referent" [3, pp. 16-26].*

Feminist studies (Richardson-Self, Cooke, Olufemi) emphasize the decolonization of norms

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

through "social imaginaries" and "feral intimacy."

A group of Polish researchers focuses on modeling scenarios of gender norms in the digital sphere, taking into account the equality of subjects guaranteed by law and the cultural transformations of the present day (the emergence of social media) using the Delphi+ method [9].

An Italian researcher of feminist imagination focuses on the transformative power of art and its influence on learning and pedagogical practices, and how such inclusive practices change established norms and approaches, including in human rights protection (gender aspect) [10].

Sh. FitzGerald and A. Carline, researchers from Edinburgh, Scotland, propose ideas of gender justice in human rights protection, where imagination is a tool for overcoming sociocultural barriers [7].

Unfortunately, in Ukrainian legal philosophy research circles, the issue of imagination in the context of human rights protection does not receive adequate attention.

***Research task**. To consider imagination as a key resource of philosophy of law: from the constitution of the social contract (Hobbes–Habermas) to the deconstruction of gender norms through FPA and feminist approaches. To analyze the intersection of identity, human rights, and imagination, to prove the priority of subjective self-determination over biology, to propose a model for gender equality as a human rights imperative.*

***Main material presentation**. Imagination is considered a fundamental tool in the philosophy of law and gender studies, serving as the basis of the social contract - from Hobbes (state of nature as war, denial of freedoms according to the Leviathan model), Locke (peaceful state with minimal transfer of rights to the state) and Rousseau (transfer of rights to the sovereign-community) to Habermas (communicative discourse for consensus). In the context of gender, imagination deconstructs patriarchal norms, legitimizing gender identity through first-person authority (FPA, from Descartes to Davidson). Gender is treated as a "fiction" (according to Logie), where subjective self-determination takes precedence over biology, and historical examples (Sparta, Albanian Buruneshi) prove its social nature. Feminist approaches (Roelofs, Richardson-Self, Kukaine's dendrofeminism) use imagination to resist stereotypes and decolonize norms.*

***Conclusions.** The study proposes a human rights model where respect for imagination ensures a plurality of identities, countering patriarchy and outdated normative dogmas.*

***Keywords.** imagination, human rights, philosophy of law, gender, phenomenon of imagination, authority of the first person, social order, social contract, human rights protection*

Актуальність теми дослідження. У сучасному світі, де гендерна рівність стає етичним і правовим імперативом, філософія права потребує інтеграції феномену уяви як інструменту легітимації соціального договору та деконструкції патріархальних норм. Традиційні теорії (Гоббс, Локк, Руссо, Габермас) моделюють уяву для обґрунтування влади та прав людини, але ігнорують її гендерний вимір, де авторитет першої особи (FPA) протистоїть бінарним стереотипам, колоніальним наративам і насильству над суб'єктністю.

В українському контексті, на тлі європейської інтеграції та воєнних викликів, гендерна політика трансформує правову парадигму: від боротьби зі стереотипами у законодавстві до філософсько-правових досліджень рівності (наприклад, дисертації М. І. Крочук про гендерний паритет). Проте проблема уяви як ресурсу для деколонізації норм та множинності ідентичностей у філософії права залишається недоопрацьованою попри зростання уваги до гендерного права в НААУ та академічних колах.

Дослідження заповнює цю прогалину, пропонуючи модель правозахисту, де повага до уяви забезпечує деколонізацію норм, розширення прав людини та протидію патріархату, сприяючи еволюції українського законодавства в умовах глобальних криз ідентичності та національних реформ.

Постановка проблеми. У філософії права уява слугує фундаментальним механізмом легітимації соціального договору, моделюючи природний стан і добровільну відмову від свобод заради порядку, як це описують Томас Гоббс, Джон Локк, Жан-Жак Руссо та Юрген Габермас. Цей мисленнєвий конструкт не лише обґрунтовує авторитет держави та монополію на насильство, а й забезпечує недоторканість прав людини через принцип взаємності: відмовитися від деяких своїх права і задовольнитись тією мірою свободи у ставленні до інших людей зеркально тій мірі, яку вона допустила б в інших людей у ставленні до себе [1]. Водночас уява розкривається як етична основа гендерної самоідентифікації, де

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

авторитет першої особи (FPA), від Декарта й Гуссерля до Девідсона, гарантує безпомилковий доступ до суб'єктивних переживань, перетворюючи гендер на уявну конструкцію, що протистоїть бінарним соціальним нормам.

Проблема виникає на перетині таких традицій: патріархальні суспільства нав'язують стереотипні ролі через колективну уяву, виключаючи маргіналізовані суб'єкти (зокрема жінок і гендерно неконформних осіб) з процесів творення норм, що призводить до етичного насильства над суб'єктністю. Тому постає питання: як уява може трансформувати гендерні норми, інтегруючи авторитет першої особи (FPA) у правозахист і розширюючи соціальний договір до множинності ідентичностей та легітимізації самоідентичності лише за фактом суб'єктивного оцінювання (самоідентифікації) особою власної ідентичності? Історичні приклади (бурунеші в Албанії, дуальність у Спарті) та феміністські стратегії (дендрофемінізм Кукайне, соціальні уявлення Річардсон-Селф) свідчать про потенціал уяви для деколонізації, але відсутність теоретичної інтеграції у філософії права гальмує правову еволюцію. Стаття аналізує цей механізм, пропонуючи уяву як імператив рівності та свободи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стаття спирається на класичну традицію теорії соціального договору в частині окреслення соціокультурних аспектів феномену уяви в контексті захисту прав людини: Гоббс описує природний стан як "війну всіх проти всіх", де уява моделює монстра-Левіафана для легітимації держави. Локк полемізує, уявляючи мирний стан зі збереженням прав, передаючи державі лише судочинство. Руссо бачить договір як передачу прав суверену-спільноті. Габермас розвиває це через дискурс без примусу. Сучасні роботи інтегрують феномен гендеру: Роелоф аналізує уяву як бар'єр для емпатичного розуміння гендерного досвіду, підкреслюючи "simulation trouble"; Лог'ю пропонує "gender fictionalism", де віра в гендер самодостатня, забезпечуючи авторитет першої особи (FPA), який простежується від Декарта ("cogito ergo sum") до Гуссерля (Evidenz) і Девідсона (авторитетність ментальних станів без доказів). В свою чергу, Декомб критикує феномен авторитету першої особи через аргументацію про відсутність референта в власному "Я": "З чим пов'язаний авторитет першої особи? З погляду філософії свідомості, його джерелом є безпомилковість внутрішнього сприйняття. Згідно з граматичною філософією розуму, ця безпомилковість є надуманою, оскільки немає того, хто міг би помилитися, адже "Я - це не ім'я, "Я" не має референта" [3, с. 16-26].

Феміністські студії (Річардсон-Селф, Кукайне, Олуфемі) акцентують деколонізацію норм через "social imaginaries" і "feral intimacy".

Колектив польських дослідників і дослідниць зосереджується на моделюванні сценаріїв гендерних норм у цифровій сфері, враховуючи рівність суб'єктів, забезпечену правом та культурні трансформації сучасності (поява соціальних медіа) з використанням методу Дельфі+ [9].

Італійська дослідниця феміністичної уяви акцентує увагу на трансформаційній силі мистецтва і його вплив на навчання і педагогічні практики і як такі інклюзивні практики змінюють усталені норми та підходи, в тому числі і в правозахисті (гендерний аспект) [10].

Ш. ФіцДжеральд та А. Карлайн, дослідниці з Едінбургу, Шотландія пропонують ідеї гендерної справедливості в правозахисті, де уява є інструментом подолання соціокультурних бар'єрів [7].

Нажаль в дослідницьких колах української філософії права проблема уяви в контексті правозахисту не знаходить належної уваги.

Постановка завдання. Розглянути уяву як ключовий ресурс філософії права: від конституювання соціального договору (Гоббс–Габермас) до деконструкції гендерних норм через FPA та феміністські підходи. Проаналізувати перетин ідентичності, прав людини й уяви, довести пріоритет суб'єктивного самовизначення над біологією, запропонувати модель для гендерної рівності як правозахисного імперативу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політичні та правові системи використовують уяву як фундаментальний креативний акт свободи, інтегруючи моделі уяви для створення нових норм і правил.

Уява розглядається як інструмент для моделювання справедливих суспільних устроїв та норм, розуміння прав інших і критики наявних норм та правил, а також для конструювання ідеальних умов і взаємовідносин, що легітимізують права людини.

Уява постає як основа соціального договору. Відповідь на внутрішнє питання: чому я маю платити податки, визнавати авторитет влади, визнавати монополію влади на

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

насильство? – постає саме завдяки уяві. Ми уявляємо собі природній стан, при якому свідомо і добровільно відмовляємось від частини своїх свобод (наприклад, дотримання правил дорожнього руху, коли переходимо дорогу лише у чітко встановленому правилами місці задля правового порядку). Одночасно ми розуміємо, що інші члени суспільства так само приймають таку часткову відмову заради порядку. Такий мисленнєвий експеримент легітимізує природні права та державу, забезпечуючи недоторканість прав людини: "відмовитися від свого права на всі речі і задовольнитись тією мірою свободи у ставленні до інших людей, яку вона допустила б в інших людей у ставленні до себе" [1]. Так само уява допомагає зрозуміти символічні образи, що використовує Т. Гоббс, описуючи державу у вигляді тіла чудовиська, частинами якого є люди, індивіди та спільноти.

Важливу концепцію щодо соціального договору як добровільну відмову людини від частини своїх свобод заради захисту ключових своїх прав пропонує Джон Локк. Філософ полемізує з Т. Гоббсом, і зазначає, що люди зберігають за собою більшу частину власних прав, передаючи державі лише судочинство та покарання порушників. Така картина світу створена на підставі уяви про природній стан людей як мирний та рівний, на відміну від уявлень Т. Гоббса про "війну всіх проти всіх" [4].

Жан-Жак Руссо у праці "Про суспільний договір, або Принципи політичного права" (1762) визначає суспільний договір як добровільний акт людей про передачу своїх прав спільноті, яка, в свою чергу, і є сувереном [5].

Традицію використання уяви в правозахисті продовжує Ю. Габермас в критичній правовій теорії: легітимізація права у Ю. Габермаса відбувається завдяки комунікації, яка є основою ідеалізованих форм порозуміння і відбувається добровільно, без примусу, задля досягнення консенсусу. Уява реконструює ідеальні умови дискурсу комунікації, що виключає примус і є основою легітимізації норм права.

Який же є механізм самоусвідомлення гендеру, і як це може змінювати соціальні норми в суспільстві?

Можна припустити, що феномен уяви відіграє ключову роль в формуванні гендеру індивідом як продукту уявної конструкції і акцентує у зв'язку із цим принцип першої особи авторитету (FPA) як невід'ємного елемента прав людини.

Спробуємо проаналізувати перетин гендерних прав, філософії уяви та ідентичності, спираючись на ключові теорії та феміністську традицію. Уява постає не лише як феномен психіки і механізм творення образів, а й як етична, а іноді і аксіологічна основа для гендерного самовизначення, що легітимізує суб'єктність через суб'єктивний досвід і соціальну роль [14].

Феномен авторитету першої особи (FPA) можна прослідкувати ще у Р. Декарта, що описав цю концепцію через "cogito ergo sum", де самосвідомість є основою для усвідомлення існування та отримання знань, а також в ранніх працях Е. Гуссерля ("Логічні дослідження" або "Досвід і судження. Дослідження генеалогії логіки") щодо ідей безпомилковості суб'єктивного доступу до власних переживань, застосовуючи принцип очевидності, де переживання людини утворюються самі з себе без необхідності залучення додаткових акторів (Evidenz): "Судженню про існування: "предмет (стан речей) існує", в яшму судять про простий сенс, "матерію" твердження, відповідає "судження про істину": "твердження є істинним.... І далі: "Стан речей "існує", є дійсно сущим станом речей - корелятивно, твердження (в якому його покладають) є істинним твердженням" [2, с. 238].

Д. Девідсон визначав Авторитет першої особи (First Person Authority) як особливу авторитетність знань від першої особи про власні ментальні стани, що випливає з природи інтерпретації мови, в якій інший не має підстав сумніватись: "Ближче до характеристики авторитету від першої особи буде зазначити, що самоатрибутор зазвичай не базує свої твердження на доказах чи спостереженнях, і зазвичай не має сенсу запитувати самоатрибутора, чому він вірить, що має переконання, бажання чи наміри, про які він заявляє [6].

В такому контексті авторитет першої особи пов'язаний з відчуттям самоідентифікації, де гендер грає ключову роль в самоідентифікації власної соціальної ролі. Індивід змушений існувати в "чужій" уяві, нав'язаній соціальними нормами, що порушує базову гідність.

Розглядаючи уяву як когнітивну здатність генерувати ментальні образи, припускаємо, що саме уява дозволяє нам переосмислювати та трансформувати соціальні норми, зокрема, гендерні.

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

Люк Роелофс у своїх роботах підкреслює, що уява не є пасивним інструментом, а активним процесом, який підсвічує спектр ставлень членів спільнот до гендерних норм, в тому числі, від прийняття і толерантного ставлення, до радикального креативного опору, коли уява стає інструментом деконструкції цих норм [14].

Гізер Лог'ю у статті "Gender Fictionalism" пропонує інноваційну модель, де гендерна ідентичність трактується як елемент "гендерної фікції" – соціального наративу, подібного до художніх світів у літературі чи кіно, де віра в свою гендерність є самодостатньою для участі в цій фікції. В такому випадку мої переконання стають самопідтверджувальними: якщо ти уявляєш і віриш, що ти жінка, то в рамках фікції ти нею є, забезпечуючи найсильніший авторитет першої особи. Права гендеру в цій парадигмі вимагають етичного імперативу поваги до уяви як автономного акту: заперечення авторитету першої особи етично еквівалентне насильству, оскільки ставить під сумнів суб'єктивну реальність індивіда. Наслідком цього є те, що фікціоналізм надає теоретичну основу для політики, де гендерні права ґрунтуються на креативній свободі уяви, а не на біомаркерах, пов'язаних з біологічною статтю [11].

З іншого боку, гендерні права інтегруються в універсальний дискурс прав людини через уяву, що розширює правову множинність ідентичностей.

Процес зміни гендеру або невідповідності гендеру біологічній статі не є новим в історії людства: можемо звернутись до Стародавньої Спарти з прикладами дуальності гендеру, який змінювався в залежності від обставин: гомосексуальність молодих юнаків і зміна на гетеросексуальність з укладенням шлюбу з жінкою. Або зміна гендеру жінками (бурунеші) в Албанії XVI-XIX ст. задля отримання спадщини (жінка не мала права спадкувати з законом, тому жінки обирали соціальну роль сина, чоловіка з відповідною поведінкою задля того, аби успадкувати нарівні з чоловіком).

Ці приклади є аргументом того, що зміна гендеру в суспільствах вже практикувалась і тому не є шокуючим штучним конструктом, який потребує розробки нових практик і політик. Задля ефективної імплікації норм і правил, пов'язаних зі свободою вибору гендеру, можемо звертатись до вказаних досвідів.

Історично ми як люди, суб'єкти, перебуваємо в суспільстві, що поділено і функціонує за статевою ознакою. З появою поняття "гендер" розуміння такого поділу на жіночий та чоловічий ускладнилось. Хоча ми можемо навести історичні приклади зміни гендерну, що стають доказом того, що гендер є суто соціальним конструктом, що нав'язує певні соціальні ролі індивіду лише по факту народження жіночою чи чоловічою статтю. Суспільство вимагає від індивіда відповідати тій чи іншій стереотипній соціальній моделі, підкріплюючи вимоги патріархальними та релігійними догмами. Тобто, ідеологізоване суспільство уявляє жінку чи чоловіка через стереотипне уявлення жінки чи чоловіка та відводить чітко регламентовані соціальні ролі [15]. У випадках, коли індивід не відповідає такій соціальній ролі, індивід зазнає санкцій, розмір яких залежить від ступеню патріархальності чи релігійності суспільства. Соціальна роль жінки в таких суспільствах пов'язана з підпорядкованою роллю по відношенню до чоловіка. Уява може нам допомогти усвідомити, що в особі, що є жінкою по факту народження, немає нічого, що зумовлює підпорядкування відповідно до соціальної ролі та усвідомити, що віднесення індивіда до певної соціальної ролі лише за фактом народження певної статі є глибоко вкоріненою помилкою колективної свідомості, що заважає розвиватись індивіду в суспільстві і розвивати власне творче начало без обтяжень соціальних конструктів.

Такі ж ідеї ми можемо зустріти у працях Л. Річардсон-Селф, що займається дослідженнями видимості "соціальних уявлень" (social imaginaries), де жінки активно беруть участь у переформатуванні культурних наративів, перетворюючи уяву на інструмент колективної трансформації. Нам цікаві данні дослідження саме в постколоніальному контексті, де уява може стати протидією бінарним обмеженням (жінка – чоловік), де уява стає інструментом для деколонізації гендерних норм [13].

Звичайно, що розділення на соціальні ролі, віднесення до гендеру, є наслідком нерівності жінок по відношенню до чоловіків в гендерно-патріархальних суспільствах, що призводить до того, що уявити таку нерівність – це лише початок зміни колективної свідомості, в культурному контексті жінкам змінити уявлення щодо соціальних ролей та відповідності соціальним ролям за допомоги уяви є проблематичним, адже проблема

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

полягає не в тому, що жінкам бракує уяви, а в тому, що їх виключили як учасників уяви про світ. Історично більшість культурних продуктів і артефактів людства створені саме чоловіками, а жінки довгий час були виключені з таких процесів творення саме в силу належності до соціальної ролі "Жінка", варто згадати лише поняття Dead White Male (Мертвий білий чоловік). Сучасні дослідники фемінізму шукають способи стимулювати сили уяви, "...якщо хочемо уявити і втілити в життя більш "звільнене майбутнє для всіх" [12].

Уява як інструмент переосмислення жіночих та чоловічих привілеїв відповідно до соціальних ролей може дати потужний поштовх в правозахисті – пояснення привелеїв, раціоналізація їх за допомоги уяви відкриває шлях до викорінення нерівності через зміну стереотипів в колективній свідомості щодо суто "жіночих" та "чоловічих" занять в суспільстві. Наприклад, теорія дендрофемінізму Я. Кукайне: прогулянки лісом є феміністичним актом "одичалої інтимності". У західній культурній традиції ліс – не місце для "пристойних" жінок: він занадто дикий і некерований для тих, кого привчили до домашнього затишку. У ліс йшли лише ті, хто випадали з нормативних ролей, – вдови, незаміжні і бездітні, економічно незалежні жінки або носії т.зв. "альтернативних" знань про лікування (саме їх історія пізніше затаврувала відьмами). Вільний час і піші прогулянки, особливо на самоті, довгий час також вважалися для жінок неприпустимими і не з причин "слабкого жіночого здоров'я" – їм належало сидіти вдома. Прогулянки лісом традиційно були чоловічим привілеєм. Однак, для деяких жінок ліс став простором опору і зміни оптики. Інтимний зв'язок з лісом порушує звичні уявлення про "одомашнену" жіночність. Дослідниця називає цю інтимність "здичавілою", оскільки вона формує непокірні жіночі суб'єкти, що чинять опір образу "чистої і пристойної" жінки [8, с. 636–658]. Тут можемо говорити про фемінізм, який зміщує акцент з лісу як об'єкта на сам процес "одужання" – відмову від нормативних форм жіночої тілесності, поведінки та присутності, регламентованих соціальними нормами. Такі ж процеси можливо ініціювати і в колективній свідомості, змінюючи уявлення за допомогою уяви, створюючи простір рівності, що впливає на формування нових норм.

Висновки. Отже, можемо підсумувати, що уява постає як ключовий філософський та правовий ресурс, що одночасно конституює соціальний договір і відкриває можливість для його критики та трансформації. Від Гоббса, Локка, Руссо до Габермаса уява забезпечує мисленнєві моделі легітимації влади, прав і норм, тоді як у гендерному контексті вона стає засобом деконструкції патріархальних уявлень, які тривалий час визначали доступ до суб'єктності та прав людини. Інтеграція концепції авторитету першої особи (FPA) з феміністськими підходами показує, що гендерна ідентичність не зводиться до біологічної статі, а є уявною, нормативно навантаженою конструкцією, в якій внутрішнє самовизначення має пріоритет над зовнішніми приписами.

У такій рамці повага до уяви й до авторитету першої особи щодо власного гендеру стає не просто питанням толерантності, а фундаментальним етичним та правозахисним імперативом: заперечення цього авторитету дорівнює запереченню самої суб'єктності. Історичні приклади зміни гендерних ролей, сучасні феміністські практики переосмислення "соціальних уявлень" і дендрофеміністські стратегії повернення собі простору показують, що уява може працювати як інструмент деколонізації гендерних норм і розширення прав людини. Тому соціокультурні та гендерні аспекти уяви у філософії прав людини виявляють подвійний вимір: уява одночасно є умовою легітимації правових порядків і критичним механізмом їх радикального переоформлення в напрямку гендерної рівності, множинності ідентичностей і визнання креативної свободи кожного суб'єкта.

Майбутні дослідження можуть розширити аналіз уяви в праві наступним чином:

Інтеграція нейрокогнітивних даних: Дослідити нейробіологічні основи уяви для емпіричного обґрунтування авторитету першої особи в гендерній ідентичності, пов'язавши психіку з правовими нормами.

Порівняльний аналіз культур: Порівняти роль уяви в гендерних трансформаціях у пострадянському просторі (включно з Україною) з глобальними прикладами, акцентуючи деколонізацію норм у контексті війни та міграції.

Правозастосування та політика: Розробити моделі законодавства, де уява інтегрується в судову практику (наприклад, визнання гендерної фікції в справах про дискримінацію), з фокусом на етичні імперативи поваги до суб'єктивної реальності.

Феміністська критика меж уяви: Проаналізувати обмеження уяви в патріархальних

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

суспільствах (наприклад, виключення жінок з "культурних артефактів") та стратегії стимулювання колективної уяви через мистецтво й освіту для "звільненого майбутнього".

Інтерсекційність з іншими правами: Дослідити перетин уяви з расовими, етнічними чи іншими ідентичностями, розширюючи габермасівський дискурс на множинні "фікції" в універсальних правах людини.

Ці перспективи відкривають шлях до інтердисциплінарного синтезу філософії права, гендерних досліджень та когнітивних наук.

Список використаних джерел:

1. Гоббс, Т 2000, *Левіафан*, Київ : *Дух і Літера*, 606 с.
2. Гусерль, Е 2009, *Досвід і судження. Дослідження генеалогії логіки*, пер. з нім. В. Кебуладзе, Київ : *ППС-2002*, 356 с.
3. Декомб, В 2020, 'Філософія першої особи', *Філософська думка*, № 6, с. 16-26.
4. Локк, Дж 2001, *Два трактата про врядування (1689)*, Київ : *Основи*, 265 с.
5. Руссо, Ж-Ж 2001, *Про суспільну угоду, або принципи політичного права*, пер. з фр. та ком. О. Хома, Київ : *Port-Royal*, 349 с.
6. Davidson, D 1984, 'First Person Authority', *Dialectica*, № *38* (2/3), pp. 101–111. Available from : <http://www.jstor.org/stable/42970507> [17 November 2025].
7. FitzGerald, SA & Carline, A 2021, 'Gender, Justice and Social Transformation: Grand Challenges and Good Trouble', *Frontiers in Human Dynamics,* 3:714703. Available from : < https://doi.org/10.3389/fhumd.2021.714703> [17 November 2025].
8. Kukaine, J & Kārkla, Z 2025, 'Feral Intimacy: Feminist Transformations Through Solitary Forest Walks', *Women's Studies*, № 54 (6), pp. 636–658. Available from : <https://doi.org/10.1080/00497878.2025.2488795> [17 November 2025].
9. Lagrange, B, Van Bauwel, S, Biltereyst, D, Cannizzaro, S, Toms, J, Ağca, Y, Andersson, I, Bjorner, E, Karadimitriou, A, Odstrčilová, K, Papathanassopoulos, S, Risi, E, & Latronico, V 2024, 'The Future of Gender and Gender EqualityOnline: A Scenario Analysis of Imaginaries on Gender and Social Media Platforms', *Central European Journal of Communication*, № 17 (1), pp. 103–124. Available from : <https://doi.org/10.51480/1899-5101.17.1(35).704> [17 November 2025].
10. Liberty, F 2023, 'Dreaming Possibilities: Reshaping Imaginaries with Feminism and Social Change', *International Journal for Talent Development and Creativity,* Volume 11, Number 1-2, pp. 137-335.
11. Logue, H 2022, '"Gender Fictionalism", Ergo an Open Access', *Journal of Philosophy*, 8: 28. Available from : <https://doi.org/10.3998/ergo.2229> [17 November 2025].
12. Olufemi, L 2020, *Feminism interrupted: Disrupting power*, London : *Pluto Press*, 148 p.
13. Richardson-Self, L 2023, *Gender Theory in Troubled Times. Kathleen Lennon and Rachel Alsop*, Cambridge, UK : Polity Press, 2020 (ISBN: 978-0-745-68301-0)', Hypatia, 38 (2), p. e14. Available from : < https://doi.org/10.1017/hyp.2022.23> [17 November 2025].
14. Roelof, L 2024, 'Simulation Trouble and Gender Trouble', in *Interpersonal Understanding: Transcending Boundaries?*, *a special issue of Philosophical Explorations,* eds. K. Sodoma, E. Ventham & C. Werner.
15. Stoller, R 1968, *Sex and Gender: the Transsexual Experiment*, Hogarth Press, 328 p.

References:

1. Hobbs, T 2000, *Leviafan (Leviathan)*, Kyiv : Dukh i Litera, 606 s.
2. Huserl, E 2009, *Dosvid i sudzhennia. Doslidzhennia henealohii lohiky (Experience and Judgment. Investigations into the Genealogy of Logic)*, per. z nim. V. Kebuladze, Kyiv : PPS-2002, 356 s.
3. Dekomb, V 2020, 'Filosofiia pershoi osoby (First-Person Philosophy)', *Filosofska dumka*, № 6, s. 16-26.
4. Lokk, Dzh 2001, *Dva traktata pro vriaduvannia (1689) (Two Treatises of Government (1689))*, Kyiv : *Osnovy*, 265 s.
5. Russo, Zh-Zh 2001, *Pro suspilnu uhodu, abo pryntsypy politychnoho prava (The Social Contract, or Principles of Political Law)*, per. z fr. ta kom. O. Khoma, Kyiv : *Port-Royal*, 349 s.
6. Davidson, D 1984, 'First Person Authority', *Dialectica*, № *38* (2/3), pp. 101–111. Available from : <http://www.jstor.org/stable/42970507> [17 November 2025].
7. FitzGerald, SA & Carline, A 2021, 'Gender, Justice and Social Transformation: Grand Challenges and Good Trouble', *Frontiers in Human Dynamics,* 3:714703. Available from : < https://doi.org/10.3389/fhumd.2021.714703> [17 November 2025].
8. Kukaine, J & Kārkla, Z 2025, 'Feral Intimacy: Feminist Transformations Through Solitary Forest Walks', *Women's Studies*, № 54 (6), pp. 636–658. Available from : <https://doi.org/10.1080/00497878.2025.2488795> [17 November 2025].
9. Lagrange, B, Van Bauwel, S, Biltereyst, D, Cannizzaro, S, Toms, J, Ağca, Y, Andersson, I, Bjorner, E, Karadimitriou, A, Odstrčilová, K, Papathanassopoulos, S, Risi, E, & Latronico, V 2024, 'The Future of Gender and Gender EqualityOnline: A Scenario Analysis of Imaginaries on Gender and Social Media

Platforms', *Central European Journal of Communication*, № 17 (1), pp. 103–124. Available from : <https://doi.org/10.51480/1899-5101.17.1(35).704> [17 November 2025].
10. Liberty, F 2023, 'Dreaming Possibilities: Reshaping Imaginaries with Feminism and Social Change', *International Journal for Talent Development and Creativity,* Volume 11, Number 1-2, pp. 137-335.
11. Logue, H 2022, '"Gender Fictionalism", Ergo an Open Access', *Journal of Philosophy*, 8: 28. Available from : <https://doi.org/10.3998/ergo.2229> [17 November 2025].
12. Olufemi, L 2020, *Feminism interrupted: Disrupting power*, London : *Pluto Press*, 148 p.
13. Richardson-Self, L 2023, *Gender Theory in Troubled Times. Kathleen Lennon and Rachel Alsop*, Cambridge, UK : Polity Press, 2020 (ISBN: 978-0-745-68301-0)', Hypatia, 38 (2), p. e14. Available from : < https://doi.org/10.1017/hyp.2022.23> [17 November 2025].
14. Roelof, L 2024, 'Simulation Trouble and Gender Trouble', in *Interpersonal Understanding: Transcending Boundaries?*, *a special issue of Philosophical Explorations,* eds. K. Sodoma, E. Ventham & C. Werner.
15. Stoller, R 1968, *Sex and Gender: the Transsexual Experiment*, Hogarth Press, 328 p.

Прорецензовано / Reviewed *05.12.2025*
Рекомендовано до друку / Recommended for publication *10.12.2025*

DOI 10.33930/ed.2019.5007.56(11-12)-12
УДК 130.2:004.946

ОНТОЛОГІЧНИЙ СТАТУС ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ: ВІД СИМУЛЯЦІЇ ДО НОВОЇ СУБ'ЄКТИВНОСТІ

Н. В. Довгополий

Анотація.

Актуальність теми дослідження. *Трансформації сучасного суспільства супроводжуються активним переосмисленням життєвого простору людини, де віртуальна реальність перестає бути технічним додатком і стає антропологічно значущим чинником. В умовах цифровізації постає потреба осмислити імерсивне середовище не лише як естетичне чи технологічне рішення, а як модус становлення особистості.*

Постановка проблеми. *Суперечність між стрімким впровадженням інноваційних цифрових рішень і браком їх філософського осмислення зумовлює необхідність дослідження віртуального простору як середовища життєтворчості суб'єкта. Недостатньо з'ясованим залишається питання, як архітектурні, технологічні та символічні компоненти віртуальної реальності впливають на автономію, комунікацію та тілесно-сенсорний досвід особистості.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. *Теоретичні підвалини дослідження спираються на феноменологічне розуміння простору як переживаного світу у М. Мерло-Понті, символічну інтерпретацію культури в концепції Е. Кассірера та критичний аналіз інституційного простору у М. Фуко. Водночас бракує інтегративної моделі, що поєднує ці підходи в аналізі віртуальної суб'єктивності Homo Ludens.*

Постановка завдання. *Метою статті є обґрунтування концепції віртуального простору як багатовимірного середовища, що підтримує життєтворчу активність та суб'єктність людини. Передбачено визначення принципів антропологічно орієнтованого дизайну VR, здатного інтегрувати фізичні, символічні та цифрові виміри.*

Виклад основного матеріалу. *У статті доведено, що віртуальний простір має розглядатися як активний чинник формування досвіду. Обґрунтовано значення гнучкості та трансформаційності ігрових середовищ. Показано, що тілесно-сенсорний вимір і комунікативна відкритість простору є необхідними умовами розвитку автономії та творчості. Окреслено ризики цифрової фрагментації досвіду та необхідність*